

Драгана Сарајлић²⁴

Факултет уметности у Приштини – Звечан

ДУХОВНА МУЗИКА КАО БИТАН РЕСУРС ОСНАЖИВАЊА РЕЛИГИОЗНИХ ДОЖИВЉАЈА

Апстракт: У раду се разматра проблем недовољне заступљености српске духовне музике у настави музичке културе у основној школи. Анализирају се садржаји актуелних наставних програма и указује на чињеницу да они својом концепцијом ученицима не пружају могућност да током осмогодишњег музичког образовања стекну неопходна знања о српској духовној музици као значајном и богатом дијелу сопствене националне традиције и културе.

Кључне ријечи: духовна музика, настава музичке културе, основна школа, наставни програми.

Године 2001. Влада Републике Србије донијела је уредбу којом се вјеронаука као конфесионална настава уводи (враћа) у српски образовно-васпитни систем. Од школске 2001/2002. верска настава постаје факултативни изборни предмет у основним и средњим школама, а потом и обавезан изборни предмет, алтернативан са грађанским васпитањем; оцјењују се описном оцјеном. Подржавајући ову одлуку многи се слажу у мишљењу да образовање тиме добија нов квалитет, а школа, која као један од задатака има и очување цјеловитости личности, увођењем вјеронауке добија нову димензију у развоју емотивне, интуитивне и духовне компоненте личности. Поучавајући основним истинама православља, вјерска настава ће битно утицати на оснаживање религиозних доживљаја и осјећања дјетета само ако су и остали религиозни садржаји и стечена знања, а нарочито она која његују тежњу ка узвишеном, ка љепоти која превазилази пролазно и свакодневно (што налазимо у књижевности, музичкој и ликовној уметности), у међусобној интеракцији са њом.

Сваки доживљај који је испуњен религиозним садржајем јесте религиозни доживљај. „Он се може јавити човеку при читању књига религијске садржине (Библије на пример), када стоји пред неком сликом испуњен дивљењем (Рембрантовом, на пример), док је религиозни доживљај можда најприроднији када је човек у цркви присуствујући литургији

²⁴ dsarajlic@gmail.com

(црквена музика), али и када је у концертној сали активно присутан слушајући духовну музику (неку Бахову *Пасију* или Хендловог *Месију* на пример)²⁵ (Јеротић 1994, 19). Иако је свако људско биће по природи *homo religiosus*, „он може остати целог живота нерелигиозно биће, или биће равнодушно према религији, јер она празна архетипска посуда (...) – није била ничим испуњена у току живота човека. (...) Конкретно у српском народу ово значи да је, најпре, на родитељима и школи да припреме своје дете (...) да у себе унесе, или, тачније, да у себи оживи непроцењиво богатство религиозног доживљаја, који ће искусити слушајући црквену и духовну музику“ (Јеротић 1994, 19).

Христијанизујући паганске обичаје, српска сеоска заједница „живи у духовном и физичком складу са Богом и природом. Грађанско друштво свој духовни живот своди на пуку форму: славе, крштење и сахране, док у свакодневном утабаном животу и даље негује духовну празнину. Последњи је био час да се у школе уведе веронаука. Уз њу је, међутим, потребна и музика духовног садржаја, блиска грађанском начину живота, како би од самог почетка веронаука имала одговарајућу музичку резонанцу“ (Миланковић 2006, 50). Иако је прошла цијела деценија од када се, по новом образовном концепту, ученици у српским школама слободно поучавају хришћанским и православним вриједностима, духовна музика, као један од најбитнијих ресурса њиховог оснаживања, још увијек није добила мјесто које јој припада. „Један од битних предуслова да на том плану нешто буде учињено јесте да се анализирају актуелни наставни програми и уџбеничка литература и сагледају њихови недостаци“ (Маринковић 1994, 139).

АКТУЕЛНИ НАСТАВНИ ПЛАН И ПРОГРАМ

Квантитативна анализа

Наставни предмет музичка култура²⁵ у основној школи се учи у свих осам разреда, са циљем да се код ученика развија музичка осјетљивост и креативност, његује смисао за извођење музике и подстиче стваралачко

²⁵ У школама општеобразовног типа први назив за наставу музике био је *певање*. Иако су се задаци предмета мијењали и захтјеви повећавали, суштина је остајала иста – пјевање пјесама по слуху и упознавање са основама теорије музике. Овај предмет се, заједно са цртањем, ручним радом, лијепим писањем и тјелесним васпитањем, налазио у групи предмета „вјештине“, што је резултат схватања задатака наставе ових предмета. Први посљератни програми (1946) доносе битне новине, између осталог са уношењем захтјева да се поред развоја „слуха и музикалности“ пјевањем пјесама по слуху, од четвртог разреда почне са музичким описмењавањем. Реформом школства 1958, када је и сам назив предмета промјењен у *музичко васпитање*, указује на промјену циља, задатака и садржаја, као и његовог значаја у естетском васпитању младих, чиме су постављени темељи квалитетнијег развоја музичке наставе у општеобразовним школама. Ранији, уско постављени садржаји, проширени су увођењем нових активности, гдје су, поред пјевања и музичког описмењавања, обавезне активности: биле и свирање на инструментима Орфовог инструментарија, слушање музике, дјечје музичке игре и дјечје стваралаштво. Назив *музичка култура*, који се користи од 1984. године, још више указује на значај и улогу коју овај наставни предмет има у образовању и васпитању младих.

ангажовање у свим музичким активностима, стиче навика слушања музике и разумијевања могућности музичког изражавања и музичке поруке. Један од циљева је и развијање критичког мишљења и осјетљивости за музичке вриједности упознавањем народне и умјетничке традиције и културе свога и других народа. Сви постављени циљеви остварују се садржајима програма наставе музичке културе, подијеленим у програмске цјелине, међу којима примарно мјесто заузимају активно музицирање (пјевање и свирање) и слушање музике, док је обрада основа музичке писмености и музичко-теоријских појмова сведена на пружање основних информација, и у функцији је бољег разумијевања музике и музичког дјела. Задатак ове наставе је „да код ученика развија љубав према музичкој уметности и смисао за лепо и узвишено, потпомаже његов свестрани развој, оплемењује га и улепшава му живот“ (*Просветни гласник*, 2005, 47). Наставни план и програм, поред општих смјерница и сугестија, садржи и избор препоручених композиција за све музичке активности у оквиру наставе музичке културе. Изабране композиције одређене су именом аутора и називом композиције, и усклађене са психофизичким могућностима ученика одређеног узраста и васпитно-образовним захтјевима музичке наставе за одређени разред. „Наставник је слободан у избору предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене народне, пригодне, песме савремених дечјих композитора као и композиције са фестивала дечјег музичког стваралаштва, које су стварала деца. Ради актуализације програма наставник такође може научити ученике да певају и понеку песму која се не налази међу предложеним композицијама, ако то одговара циљу и задацима предмета и ако одговара критеријуму васпитне и уметничке вредности“ (*Просветни гласник*, 2005, 47). Анализирајући садржаје ових програма, а са намјером да се види колико је у њима заступљена српска духовна музика као особена музичка вриједност и дио наше богате и неколико вијекова дуге националне традиције и културе, утврђено је да се она све до седмог разреда скоро и не помиње. Избором дјела, аутора и музичких облика, гдје се на извјестан начин фаворизује западноевропска музичка култура, аутори плана и програма ученицима поново нису дали могућност да током осмогодишњег школовања упознају овај значајан дио сопствене музичке традиције. Сажети приказ концепције програма наставе музичке културе и укупаног број предложених композиција за пјевање и слушање музике, показује да је православна духовна музика заступљена несхватљиво малим бројем композиција.

Анализа избора композиција препоручених наставним планом и програмом од првог до осмог разреда

У **првом разреду**, од укупно 69 предложених пјесама за пјевање, 13 је народних, а међу њима су и 2 духовне пјесме: „Ој, бадњаче, бадњаче“ и „Помози нам вишњи Боже“.

У другом разреду се, поред пјесама „Ој, бадњаче, бадњаче“ и „Помози нам вишњи Боже“, које су планиране за обраду и у првом разреду, у оквиру 15 народних пјесама налази још и „Божихна песма“.

Од 42 пјесме које чине избор за **трећи разред**, „Божихна песма – народна из Бијелог Поља“, једина је препоручена духовна пјесма међу њима.

Осим Светосавске химне, која се учи у свим разредима, у избору препоручених пјесама за **четврти разред** не налази се ниједна друга духовна пјесма!

Аутори садржаја наставног програма нису сматрали за потребно ни да у **петом и шестом разреду** ученици пјевају духовне пјесме, тако да у списак предложених пјесама за ова два разреда такође нису уврстили ниједну духовну пјесму!

У наставном програму се облици црквеног пјевања код православних народа (литургија и њени дијелови, те црквене пјесме: химна, тропар, стихира и ирмос) први пут спомињу у **седмом разреду**. Указује се на потребу извођења ових примјера – пјевање и свирање, али тешко је повјеровати да ће ученици без претходног искуства и неопходне поступности у раду, и за наставнике потребних дидактичко-методичких упутстава за савладавање и извођење, које не налазимо у програму, моћи успјешно изводити примјере ових особених музичких облика.²⁶ Духовне пјесме су, такође по први пут, издвојене као посебан музички жанр, и у оквиру њега за пјевање и свирање препоручене су исте композиције: „Божиху, наша радости“; Исаија Србин – „Алилуја“, „Помози нам драги Боже“; К. Станковић – „Многаја љета“, „Тропар за Божић“, „Тропар Светом Сави“; и С. Мокрањац – одломак из литургије, „Буди имја“.

У програму за **осми разред**, изузев композиције „Буди имја2 Стевана Мокрањаца, која је изостављена, све духовне пјесме препоручене за рад у седмом разреду су поновљене, без додавања иједне нове.

Од 51 композиције, колико их је препоручено за *слушање* у **првом разреду**, осим Светосавске химне, која је предвиђена за слушање у свим разредима, налазе се само две духовне композиције: „На Божић“ и „Свјати мученици“ Мите Топаловића.

Поновљене духовне композиције из претходног разреда, уз додату „Молитву“ Јосифа Маринковића, чине садржај препоручених композиција за слушање у **другом разреду**.

Од 36 композиција које су изабране и препоручене за слушање у **трећем разреду**, шест је композиција домаћих аутора, а међу њима се налазе и две духовне композиције: „Српски киноник – Хвалите“, непознатог аутора, и „Расткова одлука“ Славице Стефановић.

²⁶ Ову тврдњу поткрепљују резултати нашег експерименталног истраживања обављеног у двије основне школе током 2009/10. школске године.

Три духовне композиције: „Крстоноше бога моле“ – народна; Славица Стефановић – „Вјеруј“; и Никола Србин – „Херувимска песма“ уврштене су у избор препоручених композиција за слушање у **четвртм разреду**.

У наставном плану и програму за **пети разред** ниједна духовна композиција није предложена за слушање!

У **шестом разреду**, од свих композиција препоручених за слушање, само је „Отче наш“ Јосифа Маринковића духовна композиција.

Иако у програму музичке културе за **седми разред** стоји напомена да „истакнуто мјесто има стицање знања о музици кроз различите епохе“, и да циљ није „увођење садржаја наставе историје музике већ обрада тема значајних за разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, инструмената, жанрова и облика, као и истакнутих стваралаца и извођача“, а да се постављени циљеви „остварују кроз слушање музичких дела и активно музицирање (певање и свирање)“, само једно дјело српске духовне музике је препоручено као обавезно за слушање (С. Атанацковић – „Величаније Цару Лазару“).

У **осмом разреду** за слушање је препоручено 112 композиција, а српска духовна музика је заступљена са 8 композиција: С. Мокрањац – „Акатист“, „Литургија“ и „Опело“; М. Топаловић – „Свјати мученици“; С. Христић – „Опело“; Д. Христов – „Хвалите имја Господње“; Ј. Маринковић – „Молитва“ и „На Велики петак“. Међу 12 композиција које су обавезне за слушање у осмом разреду налазе се и Ставови из „Литургије“ Стевана Мокрањаца и Ставови из „Опела“ Стевана Христића. У оквиру ове активности, у програму је посебно истакнут задатак – систематизација знања о музици, гдје се на првом мјесту налази духовна, а затим и народна, забавна, цез, сценска, филмска, електронска и конкретна музика.

Оваквом концепцијом садржаја програма наставе музичке културе у основној школи, гдје се српска, и уопште православна црквена музика скоро и не помиње до седмог разреда, и гдје не постоје ни основна упутства за наставнике везана за начин реализовања препоручених садржаја, ученицима се не пружа могућност да током осмогодишњег музичког образовања стекну неопходна знања о овом значајном и богатом дијелу сопствене националне традиције и културе. Требало би да аутори програма буду свјесни чињенице да потпуније упознавање властите духовне музичке традиције, усвајање и емотивно везивање за њен звучни колорит, од најранијег школског доба, може битно утицати на развијање свијести о националном и културном идентитету. Осим тога, уз формирање адекватног односа према вриједностима духовне музичке баштине свог народа, много је лакше изграђивати вриједносне ставове и однос према музичкој традицији других народа.

Музички примјери

136. Псалм (Славите Господа)

Забилежила : Д. Сарајлић
Цјевала : монахиња Мати Злата
Грачаница, 2009.

Умјерено

Сла - - ви - те Го - спо - да јер је до - бар, а - ли - лу -
ја, јер је до - вје - ка ми - лост Ње - го - ва, а - ли - лу - ја.

1. Славите Господа јер је добар, алилуја,
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.
2. Славите Бога над боговима, алилуја
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.
3. Славите господара над господарима, алилуја,
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.
4. Онога, Који Један твори чудеса велика, алилуја,
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.
5. Који је створио небеса премудро, алилуја,
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.
6. Утврдио земљу на води, алилуја,
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.
7. Створио велика видјела, алилуја,
Јер је до вјeka милост Његова, алилуја.

Спаси, Боже, људе своје

Забилежила : Д. Сарајлић
 Пјевала : Снежана Јаковљевић
 Лепосавић, 2009.

Умјерено

Спа-си, Бо-же, љу - де сво - је, спа - си, Го - спо - ди. Кр - стом
 Тво - јим Ти - нам све - тли, кр - стом на - во - ди! Крст је
 си - ла и зна - ме - ње, крст је спа - се - ње.

1. Спаси, Боже, људе своје,
 Спаси, Господи,
 Крстом Твојим Ти нам светли,
 Крстом на води!
 Крст је сила и знамење,
 Крст је спасење.

2. Спаси, Боже, нашег Краља
 И сав његов дом,
 Дај му снаге да послужи
 Твом Крсту часном!
 Крст је сила и знамење,
 Крст је спасење.

3. Спаси, Боже, и све оне
 Што су на власти,
 Крст пресвети нек их чува
 Црне пропасти!
 Крст је сила и знамење,
 Крст је спасење.

4. Спаси, Боже, и сав народ
 Што Ти се моли,
 Нека Крстом свакој муци
 Брзо одоли!
 Крст је сила и знамење,
 Крст је спасење.

Мелодија: I глас – тропарски. Текст: Владика Николај Велимировић

ЛИТЕРАТУРА

- Велимировић, Н. (2000), *Духовна лира*, Епархија рашко-призренска, Београд.
 Јеротић, В. (1994), Црквена музика и религијска осећања, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику*, Нови Сад, 15, 17–22.
 Маринковић, С. (1994), Сазнања о музици православне духовне традиције у наставним програмима и уџбеницима основних и средњих школа

у Србији, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику*, Нови Сад, 15, 139–143.

Миланковић, В. (2006), Српски духовни календар, *Дани Владе С. Милошевића*, зборник радова, Академија умјетности, Бања Лука, 45–57.

Службени гласник Републике Србије, *Просветни гласник*, бр. 10/2004; бр. 1/2005; бр. 2/2005; бр. 3/2006; бр. 9/2006; бр. 6/2007; бр. 5/2008. и бр. 6/2009.

Sarajlic Dragana

Faculty of Arts in Pristina – Zvecan

RELIGIOUS MUSIC AS AN ESSENTIAL RESOURCE OF STRENGTHENING THE RELIGIOUS EXPERIENCE

Summary: *the paper deals with a problem of inadequate presence of Serbian religious music in the teaching of music in primary schools. The contents of present syllabi are being analyzed and the fact that their conception does not allow the students a possibility to gain necessary information on Serbian religious music, as an important and rich part of their own national a tradition and culture, during their eight year long music education, is being pointed out.*

Key words: religious music, teaching music, primary school, syllabi.